

شاخص های آمادگی پیش از ازدواج دختران با تأکید بر منابع اسلامی

The Indices of the Girls' Pre-marriage Readiness with an Emphasis on Islamic Sources

✉ **فائزه سادات موسوی** / کارشناسی ارشد مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت، قم، ایران
هادی حسین خانی / استادیار گروه اخلاق مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ایران
عبدالاحد اسلامی / استادیار گروه روان شناسی مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت، قم، ایران

✉ **Faezeh Sadat Mousavi** / Master of Family Studies, Institute of Higher Education in Ethics and Education, Qom, Iran
fzmosavi1400@gmail.com

Hadi Hosseinkhani / Assistant Professor, Department of Ethics, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom, Iran

Abdolahad Eslami / Assistant Professor, Department of Psychology, Institute of Higher Education in Ethics and Education, Qom, Iran

Abstract

Marriage and choosing one's spouse forms the foundation of the families. Considering widespread social and cultural changes in the society and the existing educational impairments, debate on pre-marriage readiness, especially in girls, is very essential, and practical studies in this sphere are of considerable importance. The present study aimed at investigating the indices of the girls' pre-marriage readiness with an Islamic approach. The study was conducted with a qualitative method in order to discover and specify the indices of girls' readiness before marriage. The necessary data were gathered using Islamic sources (the Quran and traditions). The indices of readiness were obtained in seven spheres, including the following types of readiness: religious, cognitive, moral, emotional, social, economic, physical

چکیده

با توجه به تغییرات گسترده اجتماعی و فرهنگی در جامعه و سخت تر شدن امر ازدواج، بحث از آمادگی هایی پیش از ازدواج، به ویژه در دختران بسیار ضروری است. پژوهش حاضر با هدف بررسی شاخص های آمادگی پیش از ازدواج دختران با رویکرد اسلامی تدوین گردیده است. این مطالعه به روش توصیفی تحلیلی و کیفی به منظور کشف و تعیین شاخص های آمادگی پیش از ازدواج دختران انجام گرفته و اطلاعات مورد نیاز با شیوه داده پردازی کتابخانه ای از منابع اسلامی (قرآن و روایات) گردآوری شد. بر اساس نتایج تحقیق شاخص های آمادگی در ۷ حوزه به دست آمد که عبارت اند از: آمادگی های دینی، شناختی، اخلاقی، عاطفی، اجتماعی، اقتصادی، جسمی و جنسی. در هریک از این محورها، شاخص های آمادگی تعریف و زیرمؤلفه های مناسب تبیین گردید. در نهایت روایی محتوایی یافته ها مورد ارزیابی کارشناسان

and sexual. In each of these lines, the indices of readiness were defined and the proper sub-components were explained. Finally, the experts evaluated the content validity of the findings, and the results showed that the indices of readiness for girls' marriage enjoy desirable level of content validity.

Key words: index, pre-marriage readiness, Islamic sources.

قرار گرفت و نتایج نشان داد که شاخص‌های آمادگی ازدواج دختران از روایی محتوایی مطلوبی برخوردار می‌باشند.

کلیدواژه‌ها: شاخص‌های ازدواج، آمادگی پیش ازدواج، ازدواج دختران.

مقدمه

ازدواج^۱ امری مطابق با طبیعت، فطرت و عقل است که از دیدگاه اسلام به منظور ارضای نیازهای عاطفی، جنسی، تکامل و رشد ارزش‌های اخلاقی، تربیت فرزند صالح و در نهایت رسیدن به آرامش روان تحقق می‌یابد (بختیاری، شرف‌الدین و بستان، ۱۳۹۰). در اسلام آفرینش زن و مرد از یک خمیرمایه است و آیات قرآن نشان می‌دهند بین آن دو پیوندی الهی وجود دارد که در سایه ازدواج، این همبستگی به صورت عهده‌ی محکم در می‌آید (نساء: ۲۱) و آن دو مایه آرامش یکدیگر می‌شوند (روم: ۲۱؛ خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۶).

تشکیل خانواده و ازدواج نخستین و مهم‌ترین مرحله در چرخه زندگی خانوادگی است که در آن شریک زندگی فرد انتخاب می‌شود و معمولاً موفقیت در دیگر مراحل زندگی به موفقیت در این مرحله بستگی دارد (کارو و همکاران، ۲۰۱۴^۲). موفقیت در ازدواج، وابسته به وجود شرایطی است و یکی از این شرایط، وجود سطحی از آمادگی‌های متعدد شناختی، اجتماعی، عاطفی، اقتصادی و جنسی پیش از ازدواج می‌باشد. این آمادگی‌ها زمینه‌ساز ازدواج موفق هستند، به‌طوری‌که پس از آن، بهداشت روان و سلامت شخصیت فرد تأمین می‌گردد (سالاری فر و همکاران، ۱۳۸۹).

آمادگی را می‌توان برای تبیین و اندازه‌گیری نوع خاصی از رفتار به کار برد و اطلاع از حالت آمادگی امکان پیش‌بینی آن نوع رفتاری را فراهم می‌سازد که در صورت فعال شدن، آمادگی می‌تواند اتفاق افتد؛ از این‌رو آمادگی برای ازدواج شاخص مهمی برای اقدام به ازدواج و زمان حرکت در جهت ازدواج رسمی است. آمادگی ازدواج عبارت است از ارزیابی ذهنی فرد از آمادگی برای پذیرش مسئولیت‌ها و چالش‌های ازدواج (لارسون، ۱۹۸۸^۳). بسیاری از طلاق‌ها بدین دلیل رخ می‌دهد که

1. Marriage

2. Carr

3. Larson

زوجین برای ازدواج آماده نبوده و رابطه خوبی ندارند (اولسون،^۱ ۲۰۰۱، به نقل از: قلیلی رنای، ۱۳۹۱). شناخت‌های لازم آن دسته از نگرش‌ها و آگاهی‌هاست که وجود آنها تا حد زیادی تضمین‌کننده سلامت ازدواج بوده و موجب استحکام و پایداری زندگی مشترک می‌شود و نبود آنها سلامت ازدواج و زندگی مشترک را با تهدیدهای جدی مواجه می‌سازد. امیر مؤمنان علیه السلام درخصوص ضرورت وجود شناخت در آغاز تمام امور می‌فرماید: «ای کمیل! هیچ حرکت و اقدامی نیست جز آنکه تو در آن نیازمند شناخت و آگاهی هستی» (مجلسی، ۱۴۰۳ق). اگر زن و شوهر به وظایف خویش آشنا بوده و به آنها عمل کنند، محیط خانه باصفا و دوست‌داشتنی خواهد شد. عوامل مختلفی در به وجود آمدن اختلاف‌های خانوادگی نقش دارند؛ عواملی همچون مسائل اقتصادی، تربیت خانوادگی، محیط زندگی و دخالت‌های بیجای دیگران. یکی از عوامل ناسازگاری و اختلافات داخلی، آشنا نبودن زن و شوهر به وظایف زناشویی خود و عدم آمادگی برای ایجاد زندگی مشترک است که برای بر عهده گرفتن هر مسئولیت و انجام هر کاری آشنایی و آمادگی، شرطی اساسی است و کسی که اطلاعات کافی و آمادگی قبلی نداشته باشد، نمی‌تواند کاری را به‌گونه‌ای مطلوب انجام دهد. برای زندگی مشترک زناشویی نیز تخصص و آمادگی و اطلاعات کافی لازم است (امینی، ۱۳۸۷).

آماده شدن برای ازدواج رویکرد نسبتاً تازه‌ای برای پیشگیری از نارضایتی و شکست در زندگی زناشویی است و مبتنی بر این دیدگاه است که زوجها می‌توانند یاد بگیرند که چگونه ازدواج‌های موفق پایداری داشته باشند و هدف زیربنایی بسیاری از رویکردهای آماده‌سازی نیز کمک به قوی‌تر شدن پیوندهای زناشویی است (اولسون^۲ و همکاران، ۲۰۱۲). در این زمینه، مرکز ملی تحقیقات ازدواج سالم بیان می‌کند که آمادگی قبل از ازدواج می‌تواند راهبرد مؤثری در کاهش طلاق و حمایت از ازدواج سالم باشد. عدم آمادگی افراد برای ازدواج و نگرش‌های اشتباه، عواملی هستند که می‌بایستی در مداخلات قبل از ازدواج شناسایی شوند؛ چراکه آمادگی کافی قبل از ازدواج به‌طور مثبت نه‌تنها روی ازدواج؛ بلکه روی انسان و نسل‌های آینده نیز مؤثر است (پولی،^۳ ۲۰۱۱).

با توجه به روایت امیر مؤمنان علیه السلام متوجه می‌شویم که در روایات هم آمادگی‌های پیش از ازدواج دختران متفاوت از پسران است. ایشان در روایتی بهترین زنان را دارای پنج ویژگی می‌دانند، این ویژگی‌ها عبارت است از: «آسان‌گیری، نرم‌خویی، سازگاری، تلاش برای خشنودی شوهر و خاموش کردن شعله خشم او و در نهایت حفظ مال و آبروی شوهر در زمانی که او حضور ندارد» (کلینی، ۱۴۰۷ق). پذیرش کامل و سالم هویت و نقش زن در خانواده و انجام با کیفیت وظایف، مسئولیت‌ها و

1. Olson

2. Olson

3. Poley

دستیابی به اهداف عالی ازدواج، منوط به ویژگی‌ها و شاخص‌هایی است که بسیاری از آن را دختران پیش از ازدواج باید به‌دست آورند؛ از این‌رو بررسی شاخص‌های این آمادگی امری ضروری می‌باشد. شلالوند (۱۳۹۸) تدوین الگوی آمادگی برای ازدواج دانشجویان پسر را انجام داده است. یافته‌های پژوهش او نشان از تجسم آمادگی برای ازدواج به‌مثابه پختگی یا بلوغ دارد. این مسئله متأثر از برخی شرایط علی نظیر ادراک پختگی روانی، ادراک گسترش ظرفیت شناختی، ادراک پختگی در جنبه عاطفی و ادراک پذیرش تعهد و رشد طرح‌واره‌ای آمادگی ازدواج هست. ادراک نیاز به حمایت خانواده، پختگی در جنبه مالی و اقتصادی و نگرش مثبت یا منفی به ازدواج از جمله عوامل زمینه‌ای مؤثر بر آمادگی ازدواج دانشجویان محسوب می‌شود.

قلیلی رنانی (۱۳۹۱) در رساله دکتری خود به شناسایی معیارهای آمادگی برای ازدواج از دیدگاه جوانان، والدین و کارشناسان، ارائه معیارهای بومی آمادگی و بررسی میزان آمادگی جوانان در شهر اصفهان پرداخت. از نتایج بخش کیفی تحقیق ۱۱ مفهوم کفایت عقلی، آمادگی اخلاقی، مدیریت هیجان، آمادگی شخصیتی، سلامت روان‌شناختی، نقش‌های مربوط به خانواده، مهارت ارتباط، آمادگی جسمی، آمادگی مالی، آمادگی خانوادگی و آمادگی اجتماعی برای معیارهای آمادگی ازدواج به‌دست آورد. در این پژوهش‌ها آمادگی‌های دختران به‌طور مجزا بررسی نشده و با توجه به منابع اسلامی نیستند.

موفقیت در ازدواج نیز با آن همه آثار و نتایج، مستلزم آمادگی طرفین ازدواج است. چه‌بسا بدون آمادگی، نه‌تنها ازدواج به نتایج مثبتی نرسد؛ بلکه آسایش و آرامش پیش از ازدواج را نیز سلب کند. بر این اساس، احراز آمادگی فرد لازمه موفقیت در ازدواج به‌شمار می‌رود. اما سؤال اساسی آن است که این آمادگی با چه شاخص‌هایی تعیین می‌شود؟ و به دلیل تفاوت‌های زنان و مردان در ابعاد گوناگون، شاخص‌های آمادگی در دو جنس نیز متفاوت می‌باشد. پژوهش در زمینه شاخص‌های آمادگی پیش از ازدواج، گام مهمی در ازدواج موفق و نجات از سردرگمی دختران و سلامت جامعه خواهد بود. بنابراین هدف تحقیق حاضر آن است که شاخص‌های آمادگی ازدواج در دختران و چگونگی احراز آنها را با تأکید بر منابع اسلامی استخراج کند.

روش پژوهش

این تحقیق به لحاظ هدف، بنیادی و به لحاظ رویکرد، کیفی است. در تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش کیفی داده‌بنیاد استفاده شد و روش توصیفی زمینه‌یابی به منظور بررسی روایی محتوایی به‌کار رفت. جامعه متنی پژوهش، کلیه جملات توصیفی و تبیینی موجود در متون اسلامی (آیات و روایات) و مرتبط با حوزه معنایی آمادگی پیش از ازدواج دختران است.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در پژوهش حاضر، محتوای آشکار و نهان متون اسلامی در قرآن و روایات تجزیه و تحیل شدند. این کار با رویکرد تحلیل کیفی داده‌ها انجام گردیده است. بدین منظور کلیدواژه‌های آمادگی پیش از ازدواج دختران در قرآن و کتاب‌های حدیثی جست‌وجو، جمع‌آوری و کدگذاری گردید و شاخص‌های آمادگی پیش از ازدواج دختران با رویکرد اسلامی تنظیم شد و در نهایت روایی محتوایی یافته‌ها مورد ارزیابی کارشناسان قرار گرفت؛ همچنین جامعه آماری پژوهش در بخش توصیفی در بررسی روایی محتوایی را کارشناسان خبره‌ای تشکیل می‌دهند که در حیطه فهم و استنباط منابع اسلامی و رشته روان‌شناسی آگاه و نسبتاً در یک سطح می‌باشند.

یافته‌های پژوهش

برای دستیابی به شاخص‌ها، آموزه‌های اسلام که با ازدواج و دختران مرتبطاند جمع‌آوری و دسته‌بندی شدند و همان‌طور که در شکل (۱) قابل ملاحظه است در هفت شاخصه اصلی تدوین گردید، تا بررسی‌های کارشناسی و آماری صحت آنها را ارزیابی کنند. این شاخص‌ها عبارت‌اند از: آمادگی دینی، شناختی، اخلاقی، عاطفی، اجتماعی، جسمی، جنسی و اقتصادی.

هریک از این شاخص‌ها تعریف و مؤلفه‌های مناسب برای هر شاخصه تعیین شدند.

شکل ۱: شاخص‌های آمادگی پیش از ازدواج دختران

۱. آمادگی‌های دینی

بالایمان بودن: فرد بالایمان به خدا، دین را محور زندگی خود قرار داده و به سعادت اخروی بیش از رفاه دنیوی اهمیت می‌دهد، در انجام وظایف دینی‌اش تلاش می‌کند و در صورت کوتاهی در این زمینه، پشیمان شده و توبه می‌کند، محبت اولیای الهی را در دل داشته و به رهنمودهای آنان عمل می‌کند و به ازدواج و انتخاب همسر نگاهی دینی دارد (حسین‌خانی، ۱۳۸۹). گرچه ایمان یک مسئله معنوی است و بیشتر به رابطه فرد با خداوند ارتباط پیدا می‌کند؛ اما تأثیر این ارتباط آن چنان است که بر تمامی ابعاد شخصیت فرد هویدا و بارز است. فرد بالایمان با کسی ارتباط دارد که مظهر لطف و صفاست، ارتباط با کسی است که سرچشمه عدالت و احسان است، تلاش برای نزدیک شدن به کمال مطلق و مطلق کمال است، پیروی از فرمان کسی است که جز به نیکی فرمان نمی‌دهد و جز به دوری از زشتی دستوری نمی‌دهد (یزدانی، ۱۳۸۸).

انگیزه الهی در ازدواج: با توجه به نقش دین‌داری در سعادت زندگی زناشویی، می‌توان برخورداری از انگیزه الهی در ازدواج را نخستین گام به‌رمندی از ولایت خداوند (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۷) و زمینه‌ساز تحصیل سایر معیارهای آمادگی ازدواج (کلینی، ۱۳۶۵) به‌شمار آورد.

داشتن ملاک‌های اسلامی در انتخاب همسر: اگر خداوند می‌گوید مؤمن را با هیچ‌کس دیگر مبادله نکنید، به دلیل ارزش و اهمیت و خدمات فراوانی است که یک مؤمن به هم‌نشین عطا می‌کند، و اگر می‌گوید با بی‌دین ازدواج نکنید، به دلیل همان خطری است که به‌واسطه فساد و باطل از وجود یک بی‌دین به دیگری می‌رسد. هرچند ممکن است آن بی‌دین در اوج ثروت و زیبایی باشد؛ اما آنچه را از انسان می‌گیرد بیش از تمام چیزهایی است که به انسان می‌دهد.

نگرش به ازدواج با هویت عبادی: رسول اکرم ﷺ می‌فرمایند: «مردی که با زن ازدواج نماید و زنی که با مرد عقد زناشویی ببندد، هرکدام نصف دین خود را حفظ نموده‌اند» (بروجردی، ۱۳۸۰)؛ یعنی هویت مرد برای زن در نکاح و نیز هویت زن برای مرد در ازدواج، یک هویت دینی است، نه غریزی و آمیزش حیوانی که در هر نر و ماده‌ای یافت می‌شود؛ همچنین پیامبر گرامی اسلام ﷺ می‌فرمایند: «هیچ جوانی نیست که در عنفوان جوانی ازدواج نماید، مگر آنکه شیطان مراقب وی ناله برمی‌آورد که دو سوم دین خود را از من حفظ نموده است. بنده خدا بعد از ازدواج باید درباره یک سوم دیگر دین خود پرهیزکار باشد» (بروجردی، ۱۳۸۰).

در این حال مرد یا زن جوان که پیوند زندگی مشترک را می‌بندد، با این عمل بخش مهم دین خود را حفظ می‌نماید. چنین نگرش ملکوتی به زن و نگاه الهی به ازدواج و بینش آسمانی به تشکیل کانون مشترک زناشویی، هرگز مرد را وابسته یا آزاد نمی‌بیند و زن را نیز از نگاه وابستگی و ابزاری مصون می‌داند (جوادی آملی، ۱۳۷۵).

پایبندی به قواعد و قوانین دین: آیه ۵ سوره تحریم بر دین‌داری زن تأکید دارد: «امید است که اگر او شما را طلاق دهد، پروردگارش به جای شما همسرانی بهتر برای او قرار دهد، همسرانی مسلمان، مؤمن، متواضع، توبه‌کار، عابد، هجرت‌کننده، زنانی غیرباکره و باکره». اینها از جمله مواردی است که قرآن کریم به‌عنوان مشخصه‌های یک زن شایسته ذکر می‌کند که با توصل به این اعمال، دین خود را کامل و تعالی روحی و روانی و به تبع آن شایستگی‌های اخلاقی و فکری را نصیب خود کرده‌اند (طالب‌زاده دزفولی و همکاران، ۱۴۰۰).

همیاری با همسر در انجام وظایف دینی: بارزترین شاخصی که امیرمؤمنین^ع در مورد همسرشان حضرت زهرا^ع در اولین روز زندگی مطرح می‌فرمایند، کمک ایشان در طاعت خداوند است و چه خوب است که دختران این شاخص را در خود پرورش دهند و هدف خود از ازدواج بدانند. رسول خدا^ص صبح اولین روز عروسی وارد حجله شدند و از حضرت علی^ع پرسیدند: «همسرت را چگونه یافتی؟ او در جواب عرض کرد: بهترین کمک است بر اطاعت از خدا» (مجلسی، ۱۴۰۳ق).

۲. آمادگی‌های شناختی

شناخت اهداف ازدواج: قرآن کریم با آیه «لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا» (روم: ۳۱) فلسفه ازدواج را روشن کرده است. ازدواج هدفی را دنبال می‌کند و آن آرامش و تسکین آدمی است؛ بنابراین تمام ملاک و معیارها در این مسیر قرار می‌گیرد.

خودشناسی: یکی از گام‌های مهم برای اقدام به ازدواج و تشکیل زندگی مشترک این است که فرد بداند چه کسی است و چه ویژگی‌هایی دارد، اعم از ویژگی‌های جسمی و شخصیتی (افکار، باورها، اهداف و آرزوها، احساسات، توانایی‌ها، نقاط ضعف و...) و ویژگی‌های خانوادگی و موقعیتی اقتصادی، فرهنگی، تحصیلی و... با شناختی که از مسئله ازدواج به‌دست آورده است، بفهمد آیا برای آن آمادگی لازم را دارم یا نه؟ کشف کند که از ازدواج واقعاً چه انتظاری دارد و قصد و انگیزه‌اش چیست؟ برای رسیدن به این اهداف در ازدواج چه کسی مناسب اوست و به‌اصطلاح با چه ملاک‌ها و معیارهایی می‌توان فرد مناسب خود را تعیین کند؟

امام علی^ع می‌فرماید: «همانا چنانچه نفوس متناسب هم باشند بینشان الفت ایجاد می‌شود» (تمیمی آمدی، ۱۴۰۹ق). افراد زمانی قادر خواهند بود فرد مناسبی را برای زندگی خود پیدا کنند که خود فرد مناسبی شده باشند.

شناخت جایگاه زن: زن به‌عنوان امین حق‌الله از نظر قرآن مطرح است؛ یعنی این مقام و این حرمت و حیثیت را خدای سبحان که حق خود اوست به زن داده و فرموده این حق مرا تو به‌عنوان امانت حفظ کن.

جامعه‌ای که قرآن در او حاکم است، جامعه عاطفه است و سرش این است که نیمی از جامعه را معلمان عاطفه به عهده دارند و آن مادرها هستند، چه بخواهیم چه نخواهیم چه بدانیم و چه ندانیم اصول خانواده درس رأفت و رقت می‌دهد و رأفت و رقت در همه مسائل کارساز است (جوادی آملی، ۱۳۷۵).

شناخت جایگاه مادری: در متون دینی گرامیداشت مقام مادران مایه ورود بهشت است، چه اینکه خط مشی و کیفیت رفتار مادر در تربیت فرزند وارسته اهل بهشت نقش تعیین کننده‌ای دارد و از حضرت رسول اکرم ﷺ در این باره دو مطلب رسیده است: یکی آنکه «الجنة تحت اقدام الأمهات» و دیگر آنکه «اگر مشغول نماز مستحبی هستی، وقتی پدرت تو را خواند، نماز را قطع نکن و اگر مادرت تو را خواند، نماز را قطع نما». البته قطع نافله حرام نیست، لیکن در حالت جواز قطع یا رجحان آن یکسان نیست و از این جهت نیکی نسبت به مادر افضل از احسان نسبت به پدر است؛ چنان که از رسول گرامی اسلام ﷺ رسیده است (بروجردی، ۱۳۸۰)، و سر ترجیح آن هم در تحمل رنج‌های فراوان مادر تعبیر شده است و نیز گرامیداشت خاله، خواهر مادر در نبود و فقدان مادر به منزله تکریم مادر تلقی شده است (بروجردی، ۱۳۸۰).

آیات قرآن که در مورد حق‌شناسی از والدین آمده است بر دو قسم است: یک قسم حق‌شناسی مشترک پدر و مادر را بیان می‌کند و قسم دیگر آیاتی است که مخصوص حق‌شناسی مادر است. مادران فرزندان‌شان را دو سال شیر می‌دهند (بقره: ۲۳۳) که مستقیماً کودک از مادر تغذیه می‌کند، مادر مسئول حفظ دو نفر است و دو تکلیف دارد: یکی برای خود و دیگری برای کودک. پدر در اصل نطفه موظف است حلال بخورد و اگر بعداً مبتلا به حرام شد، ارتباط تنگاتنگی با پرورش کودک ندارد؛ زیرا غذای حرام پدر در جهاز گوارشی پدر هضم می‌شود، اما غذای مادر در دستگاه گوارشی او تبدیل به شیر می‌شود و کودک تغذیه می‌کند؛ لذا او موظف است به کودک حلال بدهد و خود حلال بخورد، این در مورد تغذیه جسمانی. در غذای روحانی نیز چنین است، اگر مرد خاطره، خیال و هوس بدی در سر به‌پروراند خود را می‌سوزاند. خیال گناه و خاطره تلخ در درون مرد علیه خود اوست، اما خیال باطل و حرام و اندیشه گناه و خاطرات تلخ برای زن علیه دو نفر خواهد بود. اگر مادری بداند که اندیشه‌های او در کودک اثر می‌گذارد، اندیشه‌ها و بینش‌های خود را تعالی بیشتری می‌بخشد. بنابراین مسئولیت زن در این سی ماه به مراتب بیش از مرد است، و هرکه مسئولیتش بیشتر باشد در صورت عمل به آن توجهش به خدا بیشتر است، و هرکه توجهش به خدا بیشتر بود و عمل کرد موفق‌تر است. هرکس مسئولیت بیشتری دارد نشانه آن است که اگر به این مسئولیت‌ها با دید تکریم بنگرد به خدا نزدیک‌تر است (جوادی آملی، ۱۳۷۵).

شناخت تفاوت‌های مرد و زن: قرآن کریم تفاوت‌های زن و مرد را این‌چنین بیان می‌کند: «مردان مانند زنان نیستند» (آل عمران: ۳۶). زن و مرد با وجود اشتراکات زیادی که در هویت انسانی، ویژگی‌های

جسمانی، استعداد و توان بالقوه‌ای که در رسیدن به کمال و هدف از آفرینش خود دارند، دارای تفاوت‌های زیادی نیز می‌باشند. تفاوت‌های بین زن و مرد امری جدی و انکارناپذیر است. دانستن این تفاوت‌ها به هریک از همسران کمک می‌کند تا روابط خود را با دیگری به نحوی مناسب تنظیم نمایند و ضمن بهره‌مندی از تفاهم بیشتر، از بروز اختلافات و نارضایتی‌ها پیشگیری نمایند (ربانی، ۱۳۹۶).

آگاهی از توانمندی‌های ویژه زن و مرد باعث می‌شود که هریک از آنان در نقش و جایگاهی متناسب قرار گیرند و استعدادهای خود را در آن عرصه‌ها شکوفا کنند و خود نیز از رضایتمندی برخوردار شوند (پناهی، ۱۳۹۸). اگر تفاوت‌هایی در استعدادهای زنان مشاهده می‌شود، در راستای شکل‌گیری نظام احسن و بر زمین نماندن وظایف اجتماعی و خانوادگی است (جوادی آملی، ۱۳۷۵).

مردها کلی‌نگر هستند و زن‌ها جزئی‌نگر؛ به این معنا که معمولاً مردان در زندگی روزمره به ریزه‌کاری‌ها و جزئیات کاری ندارند یا متوجه آن نیستند. در مقابل، زنان به جزئیات و ظرافت‌ها توجه بیشتری دارند. جزئی‌نگری زنان را آماده‌مربیگری و ایفای نقش مادری می‌کند و کلی‌نگری مدیران خوبی از مردها می‌سازد (محمدی صیفار، ۱۳۹۴). مردها در مسائل زندگی و حل مشکلات رویکرد مسئله‌مدار دارند و بر اساس تفکر و استفاده از عقل خود مسائل را حل می‌کنند و در مقابل، زن‌ها در مواجهه با استرس و مشکلات، هیجان‌مدار هستند (مهکام، ۱۳۹۹).

شناخت نقش‌ها در خانواده

نقش مرد: مدیریت کل خانواده، نقش اقتصادی و پرداخت نفقه، نقش تربیتی.

نقش زن: مدیریت منزل، آرام‌بخش بودن، نقش جنسی، نقش تربیتی.

شناخت وظایف زن: جهاد زن خوب شوهرداری کردن است. مردی به رسول خدا ﷺ عرض کرد: همسری دارم که وقتی وارد منزل می‌شوم به استقبال من می‌آید و آنگاه که خارج می‌شوم بدرقه‌ام می‌کند، وقتی مرا غمناک می‌بیند می‌گوید برای چه غصه می‌خوری؟ اگر به خاطر رزق است که خداوند تعهد آن را داده است، و اگر غم آخرت را داری، خدا غصه‌ات را زیادت‌ر کند. رسول خدا ﷺ فرمود: «همانا خداوند کارگزارانی دارد و این زن یکی از کارگزاران خداست، این زن با این عملی که انجام می‌دهد ثواب نصف شهید را دارد» (حر عاملی، ۱۴۱۲ق).

هوشمندی و سلامت روان: در منابع اسلامی ضمن تأکید بر ویژگی کفایت عقلانی زن، از ازدواج با زنان کودن به دلیل رنج‌آور بودن معاشرت با ایشان و نیز ناتوانی آنان در تربیت صحیح فرزند جلوگیری شده است (کلینی، ۱۳۶۵). کفایت عقلانی با برخورداری از ویژگی‌هایی مانند: قدرت تشخیص، فهم و درک و تجزیه و تحلیل صحیح مفاهیم، اتخاذ تصمیم‌های مناسب، بجا و حکیمانه در موقعیت‌ها و شرایط

مختلف، استقلال فکری، انتظار واقع‌بینانه داشتن از خویشان و دیگران بر اساس ظرفیت‌ها و توانمندی‌ها، قدرت غلبه بر احساسات و هیجان‌ها و کشش‌های نفسانی و... قابل تشخیص خواهد بود (افروز، ۱۳۸۳).

۳. آمادگی‌های اخلاقی

حسن خلق: از جمله ارزش‌های مهم اخلاقی که موجب رضایتمندی زناشویی می‌گردد، حسن خلق است. به دلیل اهمیت فوق‌العاده این ویژگی، امام رضا^ع ازدواج با فرد بداخلاق را روا ندانسته و از آن نهی می‌کنند (کلینی، ۱۳۶۵). امام صادق^ع حسن خلق را عبارت از فروتنی، نیکو گفتاری و خوش‌رویی می‌دانند (کلینی، ۱۳۶۵)؛ همچنین با توجه به تأثیر گفتار و مهارت‌های ارتباطی در روابط همسران، بر پرهیز از بدزبانی به همسر تأکید شده است (صدوق، ۱۴۰۰ق؛ ابن‌شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق). پیامبر اسلام^ص نیز در زمینه دوری از زخم‌زبان و بددهنی می‌فرماید: «وقتی زنی به شوهر خود گوید از تو خیری ندیدم، اعمال نیکش بی‌اثر می‌شود» (پاینده، ۱۳۸۳). همین‌طور امام صادق^ع در این زمینه می‌فرماید: «ملعون است، ملعون، آن زنی که شوهر خود را بیازارد و غمگین کند و خوشبخت است، خوشبخت، آن زنی که شوهر خود را احترام نهد و آزارش ندهد و در همه حال از وی فرمان برد» (مجلسی، ۱۴۰۳ق). در جایی دیگر پیامبر اکرم^ص در این زمینه می‌فرماید: «وای بر زنی که شوهرش را ناراحت کند و خوشا به حال زنی که شوهرش از او راضی باشد» (مجلسی، ۱۴۰۳ق). خوش‌خلقی بعد از دین‌داری بزرگ‌ترین خصیصه مثبتی است که هر فردی به‌ویژه بانوان باید داشته باشند.

عفت و پاک‌دامنی: عفت به معنی حفاظت نفس از تمایلات و شهوات نفسانی است (مصطفوی، ۱۳۷۵). وجود این خصلت در زنان آن‌چنان از اهمیت برخوردار است که دارنده آن از جمله برترین زنان به‌شمار آمده (طوسی، ۱۳۶۵). آیات قرآن کریم با عنایت ویژه به خصیصه پاک‌دامنی در پیش از ازدواج، مردان و زنان جامعه اسلامی را به ازدواج با افراد پاک‌دامن فراخوانده (مائده: ۵؛ نساء: ۲۴) و ایشان را از وصلت با فاسقان بر حذر داشته است (نور: ۳ و ۲۶). پیشوایان اسلامی نیز ضمن آنکه همسانی را در عفاف دانسته‌اند (کلینی، ۱۳۶۵)، در دعا‌های خود بر خورداری از پاک‌دامن‌ترین همسران را از خداوند طلب کرده‌اند (کلینی، ۱۳۶۵).

از دیگر ارزش‌های قابل توجه در موضوع عفاف آن است که مرد و زن داوطلب ازدواج، چشم خود را از مشاهده صحنه‌های حرام بپوشانند (حر عاملی، ۱۴۱۲ق).

عفت در گفت‌وگو با نامحرم هم از نظر محتوا و هم از نظر سبک گفت‌وگو اهمیت دارد (احزاب: ۳۲). باید ادای کلمات و طرز سخن گفتن به‌گونه معروف و دور از هرگونه عشوهرگری باشد تا زمینه فساد و ارتباط نامشروع فراهم نشود؛ همچنین در سخنان خود باید به مقدار ضرورت بسنده کنند و از به درازا کشیدن کلام و ردوبدل کردن مطالب غیرضروری پرهیز نمایند (طاهری‌نیا، ۱۳۸۶).

دوری از روابط دوستانه با جنس مخالف: کسانی که روابط دوستانه با جنس مخالف دارند نیز از صلاحیت لازم برای آمادگی پیش از ازدواج برخوردار نیستند (نساء: ۲۵؛ مائده: ۵). گسترش روزافزون این‌گونه روابط می‌تواند زمینه‌ساز بسیاری از مسائل و دشواری‌ها و ناهنجاری‌های فردی و اجتماعی شود؛ همچون افزایش نرخ طلاق، کاهش نرخ ازدواج و افزایش فرزندان نامشروع که تا اندازه‌ای پی‌آمد این‌گونه روابط پیش از ازدواج است، می‌تواند نهاد ازدواج و خانواده را با چالش‌هایی بنیادی روبه‌رو سازد.

رعایت پوشش و حجاب شرعی یکی از راه‌های حفظ عفت و پاک‌دامنی در جامعه، خانواده و فرد است. خداوند در آیه ۳۱ سوره نور به پیامبر دستور می‌دهد:

و به زنان مؤمن بگو که چشمان خویش را فروگیرند و دامن‌های خود را حفظ کنند و زینت‌های خود را جز آن مقدار که پیداست آشکار نکنند و مقنعه‌های خود را تا گریبان فروگذارند و زینت‌های خود را آشکار نکنند؛ جز برای شوهر خود یا پدر خود یا پدر شوهر خود یا پسر خود یا پسر شوهر خود یا برادر خود یا پسر برادر خود، یا پسر خواهر خود یا زنان همکیش خود، یا بندگان خود، یا مردان خدمتگزار خود که رغبت به آن ندارند، یا کودکانی که از شرمگاه زنان بی‌خبرند و نیز چنان پای بر زمین نزنند تا آن زینت که پنهان کرده‌اند دانسته شود. ای مؤمنان! همگان به درگاه خدا توبه کنید، باشد که رستگار گردید.

خداوند در آیه ۵۹ سوره احزاب می‌فرماید: «ای پیامبر! به زنان و دخترانت و به زنان مؤمنان بگو پوشش‌های خود را فروتر گیرند، برای آنکه شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند [به احتیاط] نزدیک‌تر است». پیامبر اکرم ﷺ در حدیث دیگر می‌فرماید: «بهترین زنان شما خود را از نامحرم می‌پوشانند» (طوسی، ۱۳۶۵).

اهتمام به حضور در منزل و خودداری آنان از خروج بی‌مورد: بخش دیگری از ارزش‌های اخلاقی مورد نظر اسلام در قلمرو آمادگی پیش از ازدواج این موضوع است و یکی از زمینه‌های مهم تحقق عفاف در قلمروهای پیش‌گفته است، این موضوع نیز به‌عنوان شاخصی برای تشخیص عفت زن محسوب می‌شود (احزاب: ۳۳؛ کلینی، ۱۳۶۵).

پرهیز از خودآرایی در برابر نامحرم: به اظهار زیبایی‌های زن که باید مستور باشد، «تبرج» می‌گویند (طبرسی، ۱۴۱۸ق). قرآن شریف در دو جا زنان را از خودنمایی و تبرج برحذر داشته است: خداوند در آیات خود خطاب به زنان پیامبر ﷺ فرموده است: «و در خانه‌های خود بمانید و همچون جاهلیت نخستین (در میان مردم) ظاهر نشوید» (احزاب: ۳۳). این دستور گرچه در قرآن شریف به لحاظ اهمیت و موقعیت

ویژه‌ای که زنان پیامبر^ص در میان مردم داشتند، متوجه زنان رسول خدا^ص شده است؛ ولی دلیلی بر اختصاص آن به زنان پیامبر^ص نداریم و مورد آیه نمی‌تواند مخصص باشد.

در آیه ۶۰ سوره نور به زنان سالمند در کیفیت پوشش تخفیف داده است، مشروط به اینکه از این کار قصد تبرج و خودنمایی نداشته باشند؛ بنابراین تبرج به‌طور مطلق، برای همه زنان، خواه زنان پیامبر باشند یا غیر آن و خواه جوان باشند یا مسن، ممنوع است و استثنایی ندارد. این دستور بدان سبب است که زن ممکن است دستور پوشش را رعایت کند و با سروگردن پوشیده در بیرون از منزل حاضر شود، اما با هیئتی که جلب‌توجه می‌کند، تحریک شهوت می‌کند. این کار خودنمایی و به نمایش گذاشتن زیبایی‌ها برای به طمع انداختن دیگران است که در فرهنگ قرآن بدان «تبرج» گفته شده است. دستور پوشش گرچه زنان را از بی‌حجابی منع می‌کند؛ اما برای منع تبرج و جلوگیری از خودنمایی کافی نیست؛ ازاین‌رو دستور پوشش به مکملی نیاز داشت که جلوی این‌گونه ظاهر شدن زنان را بگیرد، آیات یادشده مکمل و متمم حکم پوشش است.

رسول گرامی^ص نهی فرمودند از اینکه زن برای غیر همسر خود آرایش کند و زنی را که مرتکب چنین عملی شود، سزاوار عذاب و آتش دانسته‌اند و نهی کردند از اینکه زن لباسی بپوشد که در میان مردم انگشت‌نما باشد و همه به او نگاه کنند (نوری، ۱۳۶۵).

رسول خدا^ص دو گروه را اهل دوزخ دانست، در توصیف گروه دوم فرمودند: «زنانی که به‌ظاهر پوشیده‌اند، اما در واقع برهنه و بی‌حجابند، با زرق‌وبرق خود را به مردم نشان می‌دهند و هوس‌های آنان را به‌سوی خود جذب می‌کنند، موهای سرشان همچون کوهان شتر عربی است» (صدوق، ۱۴۰۴ق). این روایات گرچه از نظر سند، محل تأمل‌اند و نمی‌توان به‌تنهایی به آنها استناد کرد؛ اما مضامین آنها موافق با آیات نهی از «تبرج» است و می‌توان به‌عنوان مؤید از آنها بهره جست (طاهرنیا، ۱۳۸۵).

سازگاری و نرم‌خویی: امیر مؤمنان علی^ع نرم‌خو بودن را یکی از بهترین ویژگی زنان می‌دانند (مجلسی، ۱۴۰۳ق). مدارا نقش بسیار سازنده‌ای در زندگی خانوادگی و اجتماعی انسان دارد؛ در امان ماندن دین و دنیا، سرازیر شدن خیروبرکت، پایداری دوستی و صمیمیت، پوشیده ماندن عیوب، از بین رفتن کینه و دشمنی و... از آثار و برکات رفق و مداراست. در زندگی خانوادگی اگر رفق و مدارا نباشد، تندی و خشونت سراسر زندگی را فرا خواهد گرفت؛ چراکه در طول زندگی مشترک، موارد فراوانی یافت می‌شود که رفتار و گفتار همسر، مطابق میل انسان نیست و در صورت عدم مدارا با همسر، هریک از این موارد می‌تواند زمینه‌ای برای بروز خشونت و درگیری میان افراد خانواده باشد؛ درحالی‌که با رفق و مدارا می‌توان بسیاری از اختلافات را حل کرده، آرامش و صمیمیت را در محیط خانواده حاکم نمود.

سهل‌گیری: امیرالمؤمنین علی^ع در مورد آسان‌گیری در زندگی فرمودند: «زندگی و کارها را آسان گیرید و دشوار نکنید، سبک بگیرید و سنگین نکنید» (تمیمی آمدی، ۱۴۰۹ق). همسران پیامبر^ص بعد از پاره‌ای از جنگ‌ها که غنایم سرشاری در اختیار مسلمین قرار می‌گرفت، تقاضاهای مختلفی از پیامبر^ص داشتند: ام‌سلمه تقاضای کنیز خدمتگزاری کرد، میمونه حله‌ای خواست، زینب (دختر جحش) پارچهٔ یمنی تقاضا کرد، حفصه جامه مصری، جویریة لباس مخصوص و سوده گلیم خیبری از پیامبر اعظم^ص خواستند. پیامبر^ص که می‌دانست در برابر این‌گونه درخواست‌ها که معمولاً پایانی ندارد و چه عواقبی برای بیت نبوت دربر دارد، از جواب آنها سرباز زد و مدتی از همسرانش کناره‌گیری کرد، تا اینکه آیات ۲۸-۳۱ سورة احزاب نازل شد و با لحن قاطع و درعین‌حال توأم با رأفت و رحمت به آنها هشدار داد:

اگر زندگی پرزرق‌وبرق دنیا می‌خواهید، می‌توانید از پیامبر^ص جدا شوید و به هر کجا می‌خواهید بروید. اگر به خدا و رسول او و روز جزا دل‌بسته‌اید و به زندگی ساده و افتخارآمیز خانهٔ پیامبر^ص قانع هستید، بمانید و از پاداش‌های بزرگ پروردگار برخوردار شوید (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰)

بنابراین وجود ویژگی سهل‌گیری در تمامی ابعاد و مراحل زندگی مانند ازدواج و مراسمات آن، طول زندگی و مسائل مالی و اقتصادی مانند ساده‌زیستی در خانواده بسیار ضروری می‌باشد. **مطیع بودن و عدم لجبازی:** یکی دیگر از آمادگی‌های اخلاقی مطیع بودن است؛ یعنی روحیهٔ لجبازی و زیربار نرفتن نداشته باشد و قبل از ازدواج بتواند از والدین و بزرگسالان که صلاح او را می‌خواهند پیروی کند، همان‌طور که در روایات تأکید شده است. پیامبر اسلام^ص می‌فرمایند: «می‌خواهی تو را از بهترین گنجینهٔ مرد خبر دهم؟ زن پارسا که وقتی به او نگرد مسرور شود و همین‌که به او فرمان دهد اطاعت کند» (پاینده، ۱۳۸۳)، و در حدیثی دیگر با تأکید بیشتر می‌فرمایند: «اگر به کسی دستور می‌دادم کسی را سجده کند، به زن دستور می‌دادم شوهرش را سجده کند» (کلینی، ۱۳۶۵). این دستور ایشان فقط به این دلیل است که راه سعادت خانواده، تبعیت زن از شوهر است. از طرفی زن به خاطر احساساتی بودن به شدت در معرض خطر و سوءاستفاده قرار دارد و لذا مهم‌ترین چیزی که می‌تواند از انحراف زنان جلوگیری کند، تبعیت آنان از شوهرانشان است.

یکی از رفتارهای ناپسندی که می‌تواند خوشبختی و سعادت را از زندگی زناشویی دور کند، لجبازی است. لجبازی هم موجب نفرت افراد از فرد لجباز می‌شود و هم در زندگی زناشویی بسیار مشکل‌آفرین است. از طرفی احادیث معصومین^ع نیز به شدت لجبازی را برای بانوان منع کرده است و این خصلت را امری قبیح در برابر شوهر می‌دانند. پیامبر^ص می‌فرمایند: «بهترین زنانان زنی است که با محبت، فرزندانور و سازگار باشد و بدترین آنان زنی است که لجباز باشد» (نوری، ۱۴۰۸ق).

بدبین نبودن: متأسفانه یکی از مشکلاتی که امروزه در روابط میان زنان و شوهرانشان بسیار به چشم می‌خورد، حساسیت بیش از حد زنان نسبت به شوهرانشان است. در واقع نوعی غیرت زنانه که به حد افراط کشیده شده و تبعات بسیار ناگواری را در روابط زوجین ایجاد کرده است. این غیرت و حساسیت زنانه که در بسیاری از موارد به دور از هرگونه ریشه و پایه منطقی و عقلایی است، مردان را بسیار می‌آزارد. امیر مؤمنان حضرت علی^ع در این زمینه می‌فرماید: «غیرت زن، کفر آور، و غیرت مرد نشانه ایمان اوست» (سید رضی، ۱۴۱۴ق).

صبور بودن: بی‌صبری در مقابل مشکلات زندگی می‌تواند بحران‌ساز و فاجعه‌آفرین باشد. زنان اگر نتوانند در مقابل سختی‌های زندگی صبوری به خرج دهند، و نیز اگر نتوانند در مقابل برخی رفتارهای خشن مردان صبر پیشه کنند، در زندگی زناشویی به شدت به مشکل بر می‌خورند. به همین دلیل امام باقر^ع صبر را برای زن نوعی جهاد در راه خدا معرفی می‌کنند و در حدیثی در این زمینه می‌فرمایند:

خداوند متعال برای مردان جهاد را مقرر داشت و برای زنان نیز جهاد را منظور داشت و

جهاد مردان آن است که مال و جان خویش را در راه خدا ایثار کنند، ولی جهاد زنان آن

است که بر اذیت‌های شوهر و غیرت‌ورزی‌های او صبر کنند (حر عاملی، ۱۴۱۲ق).

صبر در برابر نامایمات زندگی، صبر در برابر برخی بدخلق‌ها، صبر در برابر مشکلات مالی، صبر برای تربیت فرزند و بسیاری صبرهای دیگر، همه و همه ضامن حفظ زندگی زناشویی و هدایت آن به سمت سعادت و خوشبختی است. پس بانوان باید صبر پیشه کنند تا بتوانند به اهداف خود در زندگی دست یابند، در غیر این صورت روزهای تیره و تاری در زندگی آنان رقم خواهد خورد (طالب‌زاده دزفولی و همکاران، ۱۴۰۰).

دوری از قهر و پرخاشگری: یکی از علل افول عشق و علاقه بین زوجین و حتی نفرت، قهر و مشاجره بین آنان می‌باشد. در حدیثی امام صادق^ع می‌فرماید: «از ازدواج با زن پرخاشگر دوری کن» (کلینی، ۱۳۶۵)، و همچنین حضرت الیاس فرمود: «ازدواج مکن با ناشزه؛ زنی که در کردار و گفتار بر شوی خویش بلندی می‌کند» (فیض کاشانی، ۱۴۲۸ق).

البته زنانی هستند که در برابر شوهران خود، کلامشان را به بی‌حرمتی نمی‌گشایند. چنین زنانی می‌دانند شوهر به‌عنوان حامی اصلی خانواده وظایف خطیری به عهده دارد و لذا با شوهر خود در انجام وظایفش همراه می‌شوند و در صورت ضرورت برای حصول نتیجه بهتر در زندگی زناشویی به گفت‌وگوی منطقی متوصل می‌شوند، نه اینکه با ادبیات توهین‌آمیز شوهرشان مورد خطاب قرار دهند، لجاجت پیشه کنند و با رفتارهای نامناسب و سپس قهر کردن کانون خانواده را به خطر اندازند (مطیری و همکاران، ۱۴۰۰).

اهل گذشت و بخشش: علت تأکید خداوند بر عفو و گذشت به دلیل اثراتی است که بر جسم و

روان انسان می‌گذارد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «بهترین زنان شما زنی است که اگر خشمگین شد یا خشم بر او غلبه پیدا کرد به شوهر خود بگوید اختیار من به دست توست، هرگز نخواهم خوابید تا از من راضی شوی» (صدوق، ۱۴۰۴ق). بر اساس آیات و روایات، عفو و گذشت از فضائل والای اخلاقی و از صفات محبوب نزد خداوند است. پاداش عفوکننده بر عهده خداوند بوده و این خصلت از نشانه‌های بزرگواری در دنیا و موجب سعادت در آخرت است. گذشت، انسان را از عذاب الهی نجات داده و او را به سیره اهل بیت (ع) نزدیک می‌سازد؛ درحالی که عدم گذشت، نشان‌دهنده کاستی درونی، بیماری قلب و تسلط نفس سرکش بر انسان است.

رازداری: یکی دیگر شاخص‌های آمادگی‌های پیش از ازدواج این است که دختر بداند باید در زندگی زناشویی رازدار همسر باشد و بتواند اسرار همسرش را حفظ کند و اگر این‌طور نباشد مانند زنان نوح و لوط مورد شتمانت قرآن قرار می‌گیرد (تحریم: ۱۰) و هلاک می‌شود (نمل: ۵۷).
و در آیه ۳ سوره تحریم به رازدار بودن همسر تأکید می‌شود تا همسرش بتواند اسرارش را به او بگوید و بیان برخی مطالب برای تمام افراد خانواده، ضرورتی ندارد (قراّتی، ۱۳۷۶).
مسئله رازداری یکی از مهم‌ترین شرائط یک همسر باوفاست (مکارم شیرازی، ۱۳۷۰).

۴. آمادگی‌های عاطفی

اسلام زن را در سایه حجاب و سایر فضایل به صحنه می‌آورد تا معلم عاطفه، رقت، درمان، لطف، صفا، وفا و مانند آن شود، و دنیای کنونی حجاب را از زن گرفته تا زن به عنوان لعبه به بازار بیاید و غریزه را تأمین کند. زن وقتی با سرمایه غریزه به جامعه آمد دیگر معلم عاطفه نیست، فرمان شهوت می‌دهد نه دستور گذشت و شهوت جز کوری و کری چیزی به همراه ندارد. لذا اسلام اصرار دارد که زن در جامعه بیاید، ولی با حجاب بیاید؛ یعنی بیاید که درس عفت و عاطفه بدهد نه اینکه درس شهوت و غریزه بیاموزد (جوادی آملی، ۱۳۷۵).

صمیمیت و مهرورزی: در روایات دینی به موضوع صمیمیت بین همسران و آثار آن به‌خصوص در مورد دختران پرداخته شده است. پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «اینکه مردی به همسرش بگوید تو را دوست دارم، هرگز از قلب زن بیرون نمی‌رود» (کلینی، ۱۴۰۷ق). هر اندازه تبادل عواطف بین زن و شوهر حس همدلی و قدرت ابراز علاقه و محبت به همسر بیشتر باشد، خانواده از استحکام بیشتر و بالندگی بهتری برخوردار خواهد بود (پناهی، ۱۳۹۸).

امام صادق علیه السلام درباره ویژگی‌های عاطفی همسر مناسب می‌فرماید: «بهترین بانوان زنانی هستند که برای شوهران خود مهربانند، در امر دنیا و آخرت مددکار آنها هستند و در زندگی برای آنها مشکل نمی‌آفرینند» (صدوق، ۱۴۰۴ق).

تمایز یافتگی از خانواده: در منابع دینی نیز به تمایز یافتگی به خوبی توجه شده است. هنگامی که دو نفر ازدواج کردند باید برای خانواده خود و والدین خود احترام قائل شوند. رسول اکرم ﷺ در این زمینه می‌فرماید: «بهترین زنان امت من کسانی هستند که در برابر خانواده خود نفوذناپذیر و در برابر همسر خود انعطاف‌پذیر باشند» (نوری، ۱۴۰۸ق)؛ یعنی زمانی که پای ارتباط با همسر در برابر تعامل با والدین به میان می‌آید، نسبت به خانواده خود نفوذناپذیر و نسبت به همسر خود انعطاف‌پذیر هستند (پسندیده، ۱۳۹۳).

از مهم‌ترین جلوه‌های استقلال و تمایز یافتگی از خانواده، استقلال در انتخاب همسر است. شخصی که این آمادگی را دارد و می‌تواند بر اساس سلاقی و معیارهای فردی خود، همسری را برگزیند، احساس رضایت بیشتری از زندگی خواهد داشت نسبت به فردی که دیگران بر اساس سلاقی خود برای او همسری را انتخاب کنند. روایات دینی استقلال جوان در تصمیم‌گیری برای ازدواج را به رسمیت شناخته‌اند؛ به‌عنوان مثال امام صادق ﷺ به جوانی که به ایشان عرض کرد: می‌خواهم با دختری ازدواج کنم، ولی پدر و مادرم فرد دیگری را برایم انتخاب کرده‌اند. فرمود: «با فردی که دوست داری ازدواج کن و به فردی که والدین انتخاب کرده‌اند توجه نکن» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق).

تعهد و وفاداری: به‌عنوان یکی از صفات همسر شایسته لحاظ شده و از ازدواج با ساکنین برخی از مناطق جغرافیایی به دلیل وجود رگه‌هایی از عدم وفاداری در آنان، نهی به عمل آمده است (صدوق، ۱۴۰۰ق؛ کلینی، ۱۳۶۵). خداوند در قرآن کریم ازدواج را به میثاق و تعهد دادن تعبیر کرده است: «و زنان از شما میثاق محکمی گرفتند» (نساء: ۲۱). منظور از میثاق در آیه خطبه عقد و نکاح است که خوانده شده و به موجب آن لازم است مرد مهر زن را پرداخت نماید؛ همچنین برخی منظور از میثاق محکم را تعهد مرد به خوش‌رفتاری و معاشرت به نیکی با زن می‌دانند، به‌طوری‌که اگر مرد از ادامه زندگی مشترک منصرف شد، باید همسرش را به نیکی طلاق دهد و از هرگونه رفتار برخلاف مقام انسانی زن اجتناب نماید (طباطبائی، ۱۳۶۳). در متون اسلامی برای هریک از زن و مرد حقوق و تکالیفی مشخص شده است (سالاری‌فر، ۱۳۹۹). فردی که می‌خواهد وارد عرصه زندگی مشترک شود باید این آمادگی را داشته باشد که در کنار لذت‌های عاطفی و جنسی که از همسر خود می‌برد، خود را به رعایت تکالیف و مسئولیت‌هایی که بر عهده‌اش آمده، ملزم نماید.

قدر دان بودن: امام صادق ﷺ در حدیثی می‌فرماید: «بهترین زنان شما آن زنی است که چون به او چیزی داده شود سپاسگزاری کند و اگر به او چیزی داده نشود راضی باشد» (مجلسی، ۱۴۰۳ق). پیامبر اسلام ﷺ نیز در این زمینه می‌فرماید: «وقتی زنی به شوهر خود گوید از تو خیری ندیدم، اعمال نیکش بی‌اثر می‌شود» (پاینده، ۱۳۸۳).

۵. آمادگی‌های اجتماعی

صله رحم: فرزندان متولدشده از یک زن خواه بدون فاصله و خواه با فاصله نسبت به یکدیگر رئوف و مهربان بوده و پیوند فطری خود را در پرتو تعالیم دینی شکوفا می‌نمایند و در مکتب دین حفظ این پیوند و فراموش نکردن آن از واجب‌های مهم به‌شمار آمده و اگر کسی این پیوند فطری و دینی را قطع نماید از رحمت ویژه الهی محروم خواهد شد؛ زیرا صله رحم از چیزهایی است که خداوند به آن امر فرموده و درباره قاطعان چیزی که باید وصل شود، لعن و نفرین الهی وعده داده شده است (بقره: ۲۷؛ جواد آملی، ۱۳۷۵).

مهارت‌های ارتباطی: شامل مهارت ارتباط کلامی، ارتباط غیرکلامی و گوش دادن فعال است. اهمیت ارتباط کلامی از این جهت بیشتر می‌شود که خداوند به‌طور مستقیم مؤمنین را به برقراری روابط کلامی زیبا و نیکو با همه انسان‌ها حتی اگر مسلمان نباشند، فرمان داده است، آنجا که می‌فرماید: «با همه انسان‌ها به نیکویی سخن بگویند» (بقره: ۸). شفافیت، مستدل بودن، واقعیت و اهمیت داشتن، از خصوصیات کلام و قاطعیت در لحن کلام جزو عناصر تشکیل‌دهنده قول سدید هستند.

۶. آمادگی‌های جسمی و جنسی

توانایی باروری: با توجه به اینکه از دیدگاه منابع اسلامی یکی از کارکردهای مهم تشکیل خانواده، پرورش فرزندان مؤمن است (بقره: ۲۷)، و در روایات از فرزند با تعابیری چون میوه‌دل، نوردیده (شجاعی، ۱۳۸۶)، مایه خوشبختی (کلینی، ۱۳۶۵)، کسی که انسان را یاری می‌کند، و نیز مایه ثواب اخروی (حر عاملی، ۱۴۱۲ق)، و رحمت و غفران الهی (حر عاملی، ۱۴۱۲ق) یاد شده است (شجاعی، ۱۳۸۶)، یکی از ابعاد جسمانی قابل توجه در آمادگی پیش از ازدواج، توجه به توانایی باروری می‌باشد. اهمیت این ویژگی تا آنجا در منابع اسلامی مورد توجه قرار گرفته (کلینی، ۱۳۶۵) که فرد را از ازدواج با زنی که از جهت خصوصیات گوناگون دینی، اخلاقی، و... مطلوب تشخیص داده شده، ولی نابارور می‌باشد، برحذر داشته‌اند (کلینی، ۱۳۶۵؛ محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۷)؛ همچنین در مقام مقایسه بین زیبایی ظاهری و توانمندی باروری، به‌گونه‌ای روشن امکان فرزندآوری زن ترجیح داده شده است (صدوق، ۱۴۰۴ق؛ حسین‌خانی، ۱۳۸۹).

سن مناسب: در اسلام سن مشخصی برای ازدواج دختران مقرر نشده است، اما بر حسب برخی روایات، اقتادن فاصله زیاد بین بلوغ جنسی و ازدواج از نظر اولیای دین، نامطلوب قلمداد شده است (نوری، ۱۴۰۸ق؛ حر عاملی، ۱۴۱۲ق؛ بستان، ۱۳۸۸). درعین‌حال، بر اساس منابع اسلامی ازدواج در صغر سن می‌تواند زمینه‌ساز گاری همسران را فراهم نماید (کلینی، ۱۳۶۵).

میل جنسی: در کنار عقیف بودن زن، برخورداری وی از شهوت جنسی ویژگی همسر مطلوب به‌شمار آمده (کلینی، ۱۳۶۵). برای زمینه‌سازی در جهت ایجاد ارتباط مطلوب جنسی علائمی ذکر شده (صدوق، ۱۴۰۴) و از برقراری پیوند با زنانی که تمایلی در این خصوص ندارند، ممانعت به عمل آمده است (حر عاملی، ۱۴۱۲ق).

کنترل میل جنسی: قرآن کریم دستور کنترل و مدیریت میل جنسی را چنین بیان می‌کند: «و کسانی که امکانی برای ازدواج نمی‌یابند باید پاک‌دامنی پیشه کنند تا خداوند از فضل خود آنان را بی‌نیاز گرداند» (نور: ۳۳). دستور به عفت‌ورزی در این آیه علی‌رغم قدرت میل جنسی و سختی عفت‌ورزی، همان‌گونه که از واژه استعفاف بر می‌آید و نشان از سختی کار عفت‌ورزی است، دلیلی است که انسان از نگاه خداوند حکیم توان مدیریت این میل و عفت‌ورزی را دارد و بنمایه‌های درونی لازم برای کنترل آن مانند کشش به سوی کمالات عالی و پلید دانستن انحرافات را دارد (حجرات: ۷)؛ به‌خصوص که فضل الهی نیز طبق این آیه شامل حال کسانی که عفت پیشه می‌کنند خواهد شد، و به فرموده امیر مؤمنان علی علیه السلام «اجر مجاهد شهید در راه خداوند بیشتر از کسی نیست که قادر به گناه باشد و نکند، چیزی نماند که انسان عقیف فرشته‌ای از فرشتگان الهی به حساب آید» (سید رضی، ۱۴۱۴ق).

۷. آمادگی‌های اقتصادی

باور به فضل خداوند: قرآن کریم اعضای جامعه اسلامی را به زمینه‌سازی برای ازدواج مردان و زنان بی‌همسری که از شایستگی لازم برای ازدواج برخوردارند، فراخوانده است و درعین‌حال، نه‌تنها تمکن مالی را شرط این شایستگی ندانسته؛ بلکه ازدواج را برای افراد بی‌بضاعت موجب استغنا و برخورداری آنان از فضل الهی دانسته است (نور: ۳۲؛ طبرسی، ۱۴۱۴ق). بر اساس این نگرش، اولیای الهی مردان بدون همسر را به ازدواج ترغیب کرده، و ترک ازدواج از ترس فقر را بدگمانی به خدا دانسته (کلینی، ۱۳۶۵) و آن را موجب جدا شدن از مسیر پیشوایان دین به حساب آورده‌اند (الهندی، ۱۳۹۷، به نقل از: محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۷).

ثروت محور نبودن: همچنین پیشوایان دین از انتخاب همسر صرفاً به انگیزه ثروتمندی برحذر داشته و متذکر این نکته شده‌اند که خداوند چنین افرادی را به دارایی همسر واگذار (طوسی، ۱۳۶۵) و به آن پناهنده می‌کند (طوسی، ۱۳۶۵)، و از تحت عنایت خود خارج می‌کند و ثروت همسر ممکن است او را به طغیان کشاند (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۷).

امانت‌داری: محافظت از امانت‌های مالی یکی از ویژگی‌های همسر مطلوب از دیدگاه اسلام به‌شمار می‌رود. از ویژگی‌های زنان صالح آن دانسته شده که زنانی [در برابر نظام خانواده] خاضع‌اند که در غیاب

همسر، اسرار و حقوق او را که خدا برای او قرار داده، حفظ می‌کنند (نساء: ۳۴). پیامبر اکرم ﷺ در حدیثی این مسئولیت زنان را توضیح داده و آن را حفاظت در مورد خویشتن و اموال شوهران معرفی می‌کند (کلینی، ۱۳۶۵).

توجه به روزی حلال و حرام: طلب روزی حلال از همسر از دیگر ویژگی‌های مطرح در این باره است. آنجا که خداوند به شیطان رخصت داد تا در ثروت و فرزندان پیروانش مشارکت جوید (اسراء: ۶۴)، راوی از امام باقر ﷺ مفهوم این مشارکت را جویا شد. آن حضرت مشارکت شیطان را در چیزهایی دانستند که با مال حرام در ارتباط است (مجلسی، ۱۴۰۳ق)؛ از این رو افرادی که مشارکت شیطان را در دارایی و فرزندان‌شان بر نمی‌تابند، لازم است در مورد رعایت حلال و حرام در کسب و کار همسر دقت لازم را به خرج دهند.

قناعت: در منابع اسلامی، برخی ویژگی‌های اقتصادی زنان نیز در ازدواج مورد توجه قرار گرفته است. در این میان خصیصه قناعت از اهمیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار است، به گونه‌ای که در دعای امیرالمؤمنین ﷺ بهره‌مند شدن از همسر قانع از خداوند متعال درخواست شده است (راوندی، ۱۴۰۵ق). این دعا با ازدواج آن حضرت با فاطمه زهرا ﷺ به اجابت رسید و همسری نصیب آن حضرت شد که الگویی جاودانه برای قناعت و ساده‌زیستی بود (حسکانی، ۱۴۱۱ق). قناعت و رضایت زن به وضع موجود تا آن حد مورد تأکید پیشوایان اسلام قرار دارد که امام صادق ﷺ در تقسیم‌بندی زنان به سه گروه، از جمله بدترین آنان افرادی را معرفی می‌کند که اندک را نمی‌پذیرند و بسیار را ناچیز می‌شمرند (صدوق، ۱۴۰۴ق). از این گروه زنان نه نماز واجب و نه نافله پذیرفته نمی‌شود تا آنکه توبه کرده و از همسر خویش به اندازه توانش طلب کنند (مشکینی، ۱۴۲۴ق).

کم هزینه بودن: پیامبر گرامی اسلام ﷺ فرمودند: «زنی مبارک است که هزینه‌اش کم باشد» (مجلسی، ۱۴۰۳ق). منظور از «مؤنه» در این روایت، ممکن است هزینه‌های عادی زندگی باشد؛ یعنی زن هر روز به دنبال مد جدیدی نباشد و همواره به سراغ زر و زیور نرود و در مخارج، اسراف و زیاده‌روی نکند. در منابع اسلامی، کم‌هزینه بودن زن از برکت او و سنگینی مخارج او از شومی وی به حساب آمده است (طبرسی، ۱۳۷۰). پیامبر اکرم ﷺ در این زمینه می‌فرمایند: «برای زن جایز نیست که شوهرش را به بیش از توانایی‌اش مجبور کند» (مجلسی، ۱۴۰۳ق).

مهریه اندک و نگاه ارزشی به آن: از دیگر ویژگی‌های زن شایسته در نگاه اسلام، اندک بودن میزان مهریه وی عنوان شده است (صدوق، ۱۴۰۴ق). گزارش‌های فراوان در سرتاسر کتاب‌های حدیثی و فقهی، تردیدی برجا نمی‌نهد که مهر اندک و سبک، پسندیده و مورد سفارش اسلام است (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۷، ص ۱۱۷). از سوی دیگر، مهریه سنگین به جای آنکه عمل به دستور قرآن (نساء: ۴)

و باعث برکت ازدواج شود (شیبانی، ۱۴۱۴ق، به نقل از: محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۷)، موجب شومی (کلینی، ۱۳۶۵) و زمینه‌ساز عداوت (طبرسی، ۱۳۷۰) بین همسران و خانواده‌های آنان می‌گردد (طالب‌زاده دزفولی، ۱۴۰۰).

پرهیز از منت‌گذاری: از دیدگاه اسلام، تأمین نیازهای مالی خانواده برعهده مرد است، زنان نیز در صورت تمکن اقتصادی می‌توانند بخشی از بار زندگی را به دوش کشند. اما آنچه از اهمیت ویژه برخوردار است، آن است که این همیاری نباید موجب منت‌گذاری بر همسر شده و روزی به رخ او کشیده شود. رسول خدا ﷺ در حدیثی فرمود: «هر زنی که به دارایی خود بر شوهرش منت نهد و بگوید تو از ثروت من می‌خوری، اگر تمام آن ثروت را هم در راه خدا صدقه بدهد، خداوند از او نمی‌پذیرد، مگر آنکه شوهرش از او راضی شود» (طبرسی، ۱۳۷۰)، و در روایتی دیگر فرمود:

اگر همه طلا و نقره‌های زمین را زن به خانه شوهرش ببرد، سپس روزی از روزها بر سر او بزند و بگوید تو کیستی؟ این دارایی مال من است، اعمالش بر باد می‌رود؛ اگرچه از عابدترین مردمان باشد، مگر آنکه توبه کند و از سخنش برگردد و از شوهرش پوزش بخواهد (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۷).

دوری از تجمل‌گرایی: تجمل‌گرایی نشان‌دهنده دغدغه فرد در خصوص مهریه بالا، مراسم مجلل ازدواج، جهیزیه چشمگیر و وسایل تشریفاتی زندگی است. باید از ازدواج با زنی که به‌طور افراطی هزینه می‌کند، پرهیز کرد؛ چون ممکن است به یک کانون کشمکش در ازدواج تبدیل شود. علاوه بر آن، این امر حاکی از روحی مادی‌گراست و شخص ابله که او را برای ازدواج انتخاب می‌کند، احتمالاً به خاطر امر غیرضرور زندگی متحمل بدهی بسیار گردد (حسین‌خانی، ۱۳۸۹). همچنان‌که پرهیز از دنیاطلبی و تفاخر به جلوه‌های مادی از معیارهای زن شایسته قلمداد شده است (احزاب: ۲۸؛ فیض کاشانی، ۱۴۲۸ق).

بررسی روایی پژوهش

شاخص‌های پیشنهادی به همراه توضیحات لازم در اختیار ۱۰ نفر از خبرگان آگاه به علوم اسلامی (دارای مدرک سطح چهار حوزه) و همچنین صاحب‌نظر در روان‌شناسی (دارای مدرک دکترای روان‌شناسی) قرار گرفت تا اعتبار و میزان مطابقت آن با اهداف موردنظر ارزیابی شود؛ درنتیجه CVR و CVI هریک از جلسات بر اساس نظرات آنها مورد محاسبه قرار گرفت.

ضریب نسبی روایی محتوا برای تمامی شاخص‌ها، بزرگ‌تر از مقدار مورد نیاز بر اساس جدول لاوشه می‌باشد و برابر با ۹۷ درصد شده است. با این حال ضریب نسبی روایی محتوا برای همگی شاخص‌ها بیش از ۰/۵ است. این رقم، ضریب مورد نیاز به‌ازای ۱۰ کارشناس است و از آنجاکه هرچه تعداد کارشناسان

بیشتر گردد، ضریب مورد نیاز کوچک‌تر می‌شود؛ پس می‌توان نتیجه گرفت که CVRهای به‌دست‌آمده به‌ازای ۱۰ کارشناس، قطعاً بزرگ‌تر از مقدار مورد نیاز در جدول لاوشه خواهد بود و لذا به تأیید کارشناسان رسیده است و همچنین شاخص روایی محتوای تمام شاخص‌ها CVI برابر با ۰/۹۶۸ شده است و لذا شاخص روایی محتوایی تمام شاخص‌ها با اختلاف زیادی از ۰/۶۲ بیشتر شده و لذا به تأیید رسیده است.

بحث و نتیجه‌گیری

شاخص‌های آمادگی پیش از ازدواج دختران با تأکید بر منابع اسلامی بدین شرح می‌باشد:

آمادگی‌های دینی جزو آمادگی‌های لازم برای ازدواج می‌باشد که با نتایج حسین‌خانی (۱۳۸۹)، معصومی (۱۳۹۵) همخوانی دارد. با توجه به آیات و روایت بایمان بودن لازمه ازدواج است و توانایی انجام اعمال دینی که بر زندگی اثر مثبت دارد. در این مورد فرد دین را محور زندگی خود قرار داده، به سعادت اخروی بیش از رفاه دنیوی اهمیت می‌دهد، در انجام وظایف دینی‌اش تلاش می‌کند و در صورت کوتاهی در این زمینه، پشیمان شده و توبه می‌کند، محبت اولیای الهی را در دل دارد و به رهنمودهای آنان عمل می‌کند و به ازدواج و انتخاب همسر، نگاهی دینی دارد و انگیزه او از ازدواج با نگاه الهی است نه مادی و به همسرش در انجام وظایف دینی کمک می‌کند.

آمادگی‌های شناختی هم جزو آمادگی‌های لازم برای ازدواج می‌باشد که با نتایج حسین‌زاده (۱۳۹۷)، رفیعی (۱۳۹۴)، قلیلی رنایی (۱۳۹۱) و کارول و همکاران (۲۰۰۹) نزدیکی زیادی دارد و این شناخت‌ها شامل: آشنایی با هدف ازدواج که رسیدن به آرامش است و خودشناسی برای اینکه بداند چه کسی برای ازدواج با او مناسب است. دختران باید بدانند اسلام جایگاه ویژه‌ای برای آنان قائل است و می‌توانند با انجام وظایف خود به بالاترین مقامات نزد خداوند دست یابند. از مهم‌ترین وظایف زن خوب شوهرداری کردن است و هرگاه مادر شود با وجود تحمل سختی‌ها پاداش بسیاری کسب خواهند کرد. در خانواده به هریک از زن و مرد برای اینکه امورات خانواده به‌خوبی بگذرد، باید به نقش‌های خود شناخت داشته تا به‌خوبی از پس آن برآیند. هر فرد باید فراگیرد در هر موقعیتی واکنش‌های زن یا مرد ممکن است متفاوت باشد و باید در این مواقع همسر را درک کرد. در منابع اسلامی ضمن تأکید بر ویژگی کفایت عقلانی زن، از ازدواج با زنان کودن به دلیل رنج‌آور بودن معاشرت با ایشان و نیز ناتوانی آنان در تربیت صحیح فرزند جلوگیری شده است.

آمادگی اخلاقی از جمله مهم‌ترین آمادگی‌های پیش از ازدواج از دیدگاه اسلام محسوب می‌شود و با نتایج صاحب‌دل (۱۳۹۴)، شالوند (۱۳۹۸) و ربانی (۱۳۹۶) تطابق دارد. در این پژوهش توصیه‌های پیشوایان دینی درخصوص توجه به وجود ارزش‌های اخلاقی در بین داوطلبان ازدواج ارائه شده است و

عبارت‌اند از: حسن خلق، سازگاری و نرم‌خویی، پاک‌دامنی، پرهیز از خودآرایی در برابر نامحرم، پرهیز از ارتباط دوستانه با جنس مخالف، عفت زن در نگاه و گفت‌وگو با نامحرم، رعایت پوشش شرعی، پرهیز از پرخاشگری و قهر، مطیع بودن، سهل‌گیری، بدبین نبودن، گذشت، رازداری و صبور بودن.

آمادگی‌های عاطفی نیز جزو آمادگی‌های لازم برای ازدواج دختران می‌باشد که با نتایج ربانی (۱۳۹۶)، دانیالی (۱۳۹۴) شباهت دارد. در این پژوهش به مهرورزی و صمیمیت، تمایز‌یافتگی، وفاداری و تعهد، قدردان بودن پرداخته شده است.

آمادگی‌های اجتماعی جزئی دیگر از آمادگی‌های لازم برای ازدواج دختران است که با نتایج معصومی (۱۳۹۵) و قلیلی رنانی (۱۳۹۱) انطباق دارد. نتیجه آنکه مهره اصلی خانواده و محبت را زن به عهده دارد و باید تلاش کرد که در جوامع، عواطف حاکم شود. از دیگر مؤلفه‌های آمادگی اجتماعی، مهارت‌های ارتباطی است.

آمادگی جسمی و جنسی از دیگر آمادگی‌های لازم برای ازدواج دختران است که با نتایج قلیلی رنانی (۱۳۹۱) تشابه دارد. در اسلام سن مشخصی برای ازدواج دختران مقرر نشده است، اما بر حسب برخی روایات، افتادن فاصله زیاد بین بلوغ جنسی و ازدواج از نظر اولیای دین، نامطلوب قلمداد شده است. در عین حال، ازدواج در صغر سن می‌تواند زمینه عدم سازگاری همسران را فراهم نماید. به موقع ازدواج کردن، توانایی باروری بیشتر و بهتر را فراهم می‌کند. از دیگر آمادگی‌های لازم رسیدن به بلوغ جنسی و میل جنسی است که تا قبل از ازدواج باید بتواند خود را کنترل کند.

آمادگی‌های اقتصادی هم یکی دیگر از آمادگی‌های ضروری برای ازدواج دختران می‌باشد که با نتایج صاحب‌دل (۱۳۹۴)، به‌پژوه (۱۳۸۰) همخوانی دارد. هرچند که تأمین مایحتاج زندگی و کسب درآمد بر عهده مرد است؛ اما بانوان هم در برابر این درآمد وظایفی دارند که با توجه به آیات و روایات عبارت‌اند از: باور به فضل خداوند، ثروت محور نبودن، توجه به روزی حلال و حرام، پرهیز از تفاخر به امور دنیوی، مهریه اندک، قناعت، امانت‌داری، پرهیز از منت‌گزاری، کم هزینه بودن.

میزان روایی محتوایی در CVR به‌ازای ۱۰ کارشناس، به تأیید رسیده است و همچنین شاخص روایی محتوایی تمام شاخص‌ها CVI برابر با ۰/۹۶۸ شده است و شاخص روایی محتوایی تمام شاخص‌ها با اختلاف زیادی از ۰/۶۲ بیشتر شده و لذا تأیید شده است.

گسترده‌گی و سختی کار استنباط شاخص‌ها، مانع از آن شد که از شیوه‌های کیفی دیگر از جمله مصاحبه با متخصصین حوزه ازدواج برای انجام دیدگاه ارائه‌شده سود جسته شود و این موضوع یک محدودیت پژوهشی محسوب می‌شود. پیشنهاد می‌شود در تحقیقات تکمیلی تدوین بسته آموزشی آمادگی‌های پیش ازدواج دختران صورت پذیرد و در یک مطالعه طولی، اثربخشی این بسته آموزشی بر سطح رضایت از زندگی زناشویی دختران بررسی گردد؛ همچنین ساخت مقیاس برای سنجش میزان

آمادگی پیش از ازدواج دختران و انجام مصاحبه و روش‌های کیفی برای عوامل مؤثر بر آمادگی پیش از ازدواج دختران از جمله پیشنهادهای پژوهشی می‌باشد.

منابع

- قرآن کریم. ترجمه ناصر مکارم شیرازی. تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- نهج البلاغه (۱۴۱۴ق). ترجمه محمد دشتی. قم: هجرت.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴ق). تحف العقول عن آل الرسول ﷺ. قم: جامعه مدرسین.
- افروز، غلامعلی (۱۳۸۳). مبانی روان‌شناختی ازدواج در بستر فرهنگ و ارزش‌های اسلامی. تهران: دانشگاه تهران.
- امینی، ابرهیم (۱۳۸۷). همسر‌داری. قم: بوستان کتاب.
- بختیاری، محمدعزیز؛ شرف‌الدین، سیدحسین و بستان، حسین (۱۳۹۰). اسلام و جامعه‌شناسی خانواده. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- بروجردی، سیدحسین (۱۳۸۰). جامع احادیث الشیعه. قم: المهر.
- به‌پژوه، احمد (۱۳۸۰). عوامل مؤثر در ازدواج موفق (پیش از ازدواج). مجله علوم تربیتی پیوند، ۲۶۳، ۶۲۳.
- پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲). نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول ﷺ). تهران: دنیای دانش.
- پسندیده، عباس (۱۳۹۳). رضایت زناشویی. قم: دارالحديث.
- پناهی، علی‌احمد (۱۳۸۶). اهمیت ازدواج و سن مناسب آن. در: مجموعه مقالات تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- پناهی، علی‌احمد (۱۳۹۸). جوانی، فصل شکفتن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد (۱۴۰۹ق). غررالحکم و دررالکلم. قم: دار الکتاب اسلامی.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۵). زن در آیین جمال و جلال الهی. قم: اسراء.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۲ق). وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه. قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- حسکانی، حاکم (۱۴۱۱ق). شواهد التنزیل لقواعد التفضیل. تهران: مؤسسه طبع و نشر.
- حسین‌خانی، هادی (۱۳۸۹). معیارهای انتخاب همسر از دیدگاه اسلام و ساخت مقیاس آن. رساله دکتری. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- حسین‌خانی، هادی (۱۳۹۳). فرایند همسرگزینی. قم: بنیاد.
- حسین‌زاده (۱۳۹۷). بررسی کیفی نقش باورهای مرتبط با ازدواج در آمادگی برای ازدواج. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مشاوره. دانشگاه علامه طباطبائی.
- خدایاری‌فرد، محمد؛ شهابی، روح‌اله و اکبری زردخانه، سعید (۱۳۸۶). رابطه نگرش مذهبی با رضایتمندی زناشویی در دانشجویان متأهل. خانواده‌پژوهی، ۳(۱۰)، ۶۱۱-۶۲۰.
- دانیالی، زینب (۱۳۹۴). مطالعه آمادگی ازدواج دانشجویان متأهل دانشگاه شهید چمران اهواز: یک مطالعه کیفی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید چمران اهواز. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.
- راوندی، سیدفضل‌الله (۱۴۰۵ق). النوادر للراوندی. قم: دار الکتاب اسلامی.
- ربانی، محسن (۱۳۹۶). تهیه بسته آموزشی آمادگی‌های پیش از ازدواج با نگرش به منابع اسلامی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. مؤسسه اخلاق و تربیت.
- رفیعی، اعظم؛ اعتمادی، عذرا؛ بهرامی، فاطمه و جزایری، رضوان سادات (۱۳۹۴). بررسی تأثیر آموزش آمادگی بر انتظارات زناشویی و مؤلفه‌های آن در دختران عقدکرده شهر اصفهان.
- سالاری‌فر، محمدرضا (۱۳۹۹). خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی. قم: سمت و پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- سالاری‌فر، محمدرضا؛ شجاعی، محمدصادق؛ موسوی اصل، سیدمهدی و دولتخواه، محمد (۱۳۸۹). بهداشت روانی با نگرش به منابع اسلامی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- شجاعی، محمدصادق (۱۳۸۶). نقش فرزند در استحکام و بهداشت روانی خانواده، تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

- شالوند، عشرت (۱۳۹۸). تدوین الگوی آمادگی برای ازدواج دانشجویان پسر. پایان‌نامه دکتري تخصصی مشاوره. دانشگاه شهید چمران اهواز.
- صاحبدل، حسین؛ زهراکار، کیانوش و دلاور، علی (۱۳۹۴). شناسایی شاخص‌های ازدواج موفق، یک مطالعه کیفی. پژوهش‌های روان‌شناسی بالینی و مشاوره.
- صدوق، محمد بن علی (۱۴۰۰ق). الامالی. بیروت: اعلمی.
- صدوق، محمد بن علی (۱۴۰۴ق). من لا یحضره الفقیه. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طالب‌زاده دزفولی، مریم؛ کریمی‌نیا، محمدمهدی؛ مددمالکی، علی و انصاری مقدم، مجتبی (۱۴۰۰). ویژگی زنان برتر از دیدگاه اسلام با تأکید بر آیه ۵ سوره تحریم. مجله پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، ۲۸-۱۳.
- طاهری‌نیا، احمد (۱۳۸۷). پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، ارتباط گفتاری زن و مرد نامحرم از دیدگاه کتاب و سنت. نشریه معرفت، ۱۶(۱۱)، ۱۰۷.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۶۳). المیزان فی تفسیر القرآن. ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۰). متن و ترجمه کتاب نفیس مکارم الاخلاق. ترجمه و نگارش: محمدحسین رحیمیان. قم: مؤمنین.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۳۶۵). تهذیب الاحکام. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی (۱۴۲۸ق). المحجة البیضاء. قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
- قادرپور، زرگار؛ احمدی، سیداحمد و اعتمادی، عذرا (۱۳۹۰). جزوه آموزشی مشاوره پیش از ازدواج. دانشگاه اصفهان.
- قزائتی، محسن (۱۳۷۶). تفسیر نور. قم: مؤسسه در راه حق.
- قلیلی رنانی، زهره (۱۳۹۱). بررسی و تدوین معیارهای بومی آمادگی برای ازدواج از دید جوانان، والدین و کارشناسان ازدواج و ارزیابی میزان آمادگی ازدواج در جوانان شهر اصفهان. پایان‌نامه دکتري مشاوره خانواده. دانشگاه اصفهان.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵). الکافی. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- متقی، علی بن حسام‌الدین (۱۳۹۷). کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال. تصحیح: صفوة السقا. بیروت: مکتبه التراث الاسلامی.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). بحار الانوار. بیروت: مؤسسه الوفاء.
- محمدی صیفار، مهدی؛ علی‌محمدی، کاظم و حسین‌خانی، هادی (۱۳۹۴). از تفاوت تا تفاهم: آشنایی با تفاوت‌های زن و مرد. قم: مؤسسه فرهنگی هنری طریق معرفت ثقلین.
- محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۸۷). تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث. ترجمه حمیدرضا شیخی. قم: دار الحدیث.
- مشکینی، علی (۱۴۲۴ق). تحریر المواعظ العددیه. قم: الهادی.
- مصطفوی، حسن (۱۳۷۵). التحقيق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مطیری، رباب؛ انصاری‌مقدم، مجتبی و کریمی‌نیا، محمدمهدی (۱۴۰۰). آمادگی‌ها و پیش‌نیازها در ازدواج موفق از منظر قرآن و حدیث. پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، ۲۵(۳)، ۲۸-۱۳.
- معصومی، مریم (۱۳۹۵). بررسی برداشت‌های دختران و پسران مجرد درباره آمادگی‌های لازم برای ازدواج. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مشاوره. دانشگاه علامه طباطبایی.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۰). تفسیر نمونه. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- مهکام، رضا و شریف‌یزدی، سعید (۱۳۹۹). سرشناسی، همسرشناسی. قم: معارف.
- نوری، میرزاحسین (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. بیروت - لبنان: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- یزدانی، محمود (۱۳۸۸). یک انتخاب مناسب (همسرگزینی در بیست گام). مشهد: آهنگ قلم.
- Carr, D., Freedman, V. A., Cornman, J. C., & Schwarz, N. (2014). Happy marriage, happy life? Marital quality and subjective well-being in later life. *Journal of Marriage and Family*, 2;76(5):930-948
- Larson, J. H. (1988). Factors influencing college students' perceived readiness for marriage. *Family Perspective*, 22, 145-157.
- Olson, D. H., Defrain, j. & Olson, A. K. (1998). *Building Relationship marital attitudes and readiness for marriage of single young adult*
- Olson, d.h. (2001). Rational for the premarital education bill. State of Minnesota. *relations*, 36, 5-10.